

שאלת מספר הילדים שניצלו במנזרים

נחום בוגנר

פרשת הילדים שניצלו במנזרים, היא אחת הסוגיות הרגישות בתחום יחסי הכנסייה והיהודים בתקופת השואה ואחריה שהעסיקה רבות את הציבור היהודי מיד אחרי המלחמה ועוד שנים אחריה, משום שלא כל הילדים שניצלו במנזרים שבו לכור מחצבתם. ראשי המנזרים מעולם לא פרסמו כמה ילדים יהודים ניצלו במנזריהם, ולמוסדות היהודיים לא היו שום נתונים שיכלו להעיד כמה ילדים נקלטו במנזרים. בעצם, סוגיה זאת לא הובהרה עד היום. על אף העדויות הרבות שהצטברו עם השנים על ילדים שניצלו במנזרים, אין בידינו נתונים בדוקים בנוגע למספרם, וספק אם יהיו ביום מן הימים.

כאמור, הגיעו הילדים אל המנזרים בזהות שאולה של נוצרים, וכך גם נרשמו בספרי המנזרים. אם ידעו הנזירות שהילדים יהודים, מובן שמטעמי ביטחון נמנעו מלרשום זאת בספרים. לכן אין ארכיוני המנזרים יכולים לסייע בכך. עדויות בנושא זה החלו לאסוף בשיטתיות בפולין רק בתחילת שנות השבעים, כלומר יותר מעשרים וחמש שנה אחרי המלחמה, לאחר שכמה וכמה אמהות מנזרים שהיו אמורות לדעת את המספרים, כבר הלכו לעולמן, ובידי אלה שעדיין היו בין החיים, לא היו שום רשימות. משנות השבעים ואילך התפתח בפולין מחקר מקיף על פעילות הכנסייה והמנזרים בתקופת מלחמת העולם השנייה.¹ מאז התפרסמו כמה עבודות ובהן נתונים חלקיים על ילדים יהודים שניצלו במנזרים. למשל, על-פי הנתונים שמספקת תרזה פרונצק (Teresa Frącek), הצילו הנזירות הפרנציסקניות מן הקהילה של משפחת מריה 750 יהודים, ובהם 500 ילדים. 420 ילדים ניצלו בשלושים וחמישה מנזרים ובמוסדות אחרים של המסדר ושמונים - אצל משפחות.² סיכום דומה של חלקן של הנזירות האלברטיניות בהצלת יהודים מביאה מגדלנה קצ'מז'ק (Magdalena Kaczmarzyk). לפי מחקרה, ניצלו בעשרים ותשעה מנזריהן חמישים יהודים

מתוך תשעים וחמישה שמצאו בהם מחסה. היא אינה מפרטת כמה מתוכם היו ילדים.³ אף-על-פי שידוע שהנזירות הפרנציסקניות היו פעילות ביותר בהצלת יהודים, נראה שמספר הילדים שפרונצק נוקבת בו הוא מוגזם. ראוי לציין שגם קורק-לסיק שחקרה את הנושא ואין לה עניין להפחית מתרומתן של הנזירות בהצלת יהודים, מקבלת את המספר הזה בהסתייגות מסוימת, ומעירה שפרונצק הפריזה מעט, ולא בדקה, למשל, אם ילד שבילה

Kłoczowski, "The Religious Orders," p. 239 1

Teresa Frącek, "Zgromadzenie Siostr Franciszkanek Rodziny Maryi w latach 1939-1945," in 2 *Kościół Katolicki na ziemiach Polski*, vol. 10 (1981); Kurek-Lesik, *Źródła i opracowania*, pp. 158-159

JM3636/ אי"ט, Kaczmarzyk, *Pomoc udzielana*, p. 1 3

בשני מנזרים, נרשם פעמיים ברשימת הניצולים.⁴ על-פי ממצאיה של קורק-לסיק, בפולין של גבולות 1939 השתתפו בהצלת ילדים 189 מנזרים, מהם 173 בתחום הגנרל-גוברנמן, ומתוכם 64 בוורשה ובסביבתה. בעבודת הדוקטורט שלה שנכתבה באוניברסיטה הקתולית בלובלין והתפרסמה בספר, אומדת קורק-לסיק את מספר הילדים הניצולים במנזרים ב-1,200 לפחות.⁵ במאמר אחר מדבר יז'י קלוצ'ובסקי על הקשיים העומדים בדרכו של החוקר העוסק בנושא, בגלל היעדר תעודות אותנטיות, אך בדברי הסיכום שלו הוא קובע שאין ספק כי כמה אלפי ילדים וכמה מאות מבוגרים ניצלו במסדרים הדתיים.⁶ לפי חישוביה של קורק-לסיק, המבוססים גם הם על עדויות מאוחרות, שלושת רבעי מכלל בתי היתומים והפנימיות של המנזרים השתתפו בהצלת ילדים יהודים.⁷

אילו היו הנתונים הללו נכונים, כי אז היה צריך לזקוף כרבע מתוך חמשת אלפים הילדים שניצלו בתחומי פולין, לזכות המנזרים, ואין זה מתקבל על הדעת לא רק לפי המקורות היהודיים,⁸ אלא גם לפי אוסף העדויות העשיר מהמנזרים המובא בתור נספח לעבודת הדוקטורט של קורק-לסיק עצמה. דומה שברוב המנזרים מספר הילדים הניצולים לא היה רב. לעתים ניצל במנזר רק ילד אחד, אם כי מעיון בעדויות עולה שבדרך כלל לא זה היה המצב. לכן יש לציין בייחוד כמה מנזרים שבהם מצאו מקלט וניצלו ילדים רבים למדי, כגון מנזר טורקוביזה הנזכר, שניצלו בו כשלושים ילדים;⁹ מנזר הסרצנקות בפשמישל שניצלו בו כשלושה עשר ילדים;¹⁰ מנזר הפרנציסקניות בלומנה שניצלו בו יותר מעשרים ילדים.¹¹ למנזרים האלה יש להוסיף את שבעת מנזרי הסטודיטים של הכנסייה היוניטרית שבמזרח גליציה שעל-פי האומדן ניצלו בהם כמאה וחמישים יהודים, ובהם אחוז ניכר של ילדים.¹²

בהיעדר מקורות אמינים בדבר מספר הילדים היהודים שניצלו במנזרים בפולין, נראה שגם בעתיד יישאר נושא זה בגדר השערות בלבד.¹³ לדעתי, מדובר במאות ילדים, ולא באלפים. נתון אחר הלוט בערפל, הוא כמה מילדי המנזרים שניצלו, לא חזרו לכור מחצבתם. כאמור, מקצת הילדים שנמסרו למנזרים היו פעוטות ואף תינוקות שלא ידעו דבר על מוצאם. רוב המנזרים לא היו ערוכים כלל לקלוט ילדים קטנים כל כך ולטפל בהם, ולכן השתדלו להיפטר מהם ומשהזדמן להם מיד מסרו אותם למשפחות נוצריות לאימוץ, לאחר שהטבילו אותם. לפי נתוני הנזירות הפרנציסקניות, שמונים ילדים ניצלו אצל משפחות, אך לא נודע דבר על גורלם.

4 Kurek-Lesik, *Gdy Klasztor*, p. 163 4; ראה: שם, הערה 95.

5 שם, עמ' 122.

6 Kłoczowski, "The Religious Orders," p. 243 6

Kurek-Lesik, *Gdy Klasztor*, p. 127 7

8 Dobroszycki, *Survivors of the Holocaust*, pp. 14-18 8

9 עדות אירנה סנדלר על מנזר טורקוביזה, איו"ש, M-31/4394.

10 עדות מרים קליין, איו"ש, 3/4071-0; 184-186; Kurek-Lesik, *Źródła i opracowania*, pp.

11 שם, עדות אם המנזר טקלה בודנובסקה, עמ' 162.

12 לז'יין, **עליתי מספציה**, עמ' 174-175.

13 Zielinski, "Activities of Catholic Orders," p. 391 13

נזירות אחדות העידו שילדים יהודים נמסרו למשפחות נוצריות לאימוץ לאחר ששהו תקופת מה במנזרים.¹⁴ כך אף הגיעה ילדה יהודייה למשפחתו של קצין גרמני.

אישה אלמונית הגיעה לפעוטון הנזירות האלברטיניות בטרנוב ומסרה ילדה יהודייה קטנה נבונה ויפה ושמה זושיה. תחילה היתה האישה מבקרת אצלה והעמידה פנים שהיא אמה, אך כעבור זמן קצר נעלמה. הילדה מצאה חן בעיני קצין גרמני שביקר בפעוטון. יום אחד הוא הגיע עם אשתו, ואחרי ששכנע את הנזירה הממונה על הפעוטון שתמסור להם אותה, נטלו אותה עמם לגרמניה.¹⁵

מעיון בעדויות המנזרים בעניין הנהלים שלפיהם נמסרו הילדים לאימוץ, עולה שלא זו בלבד שלא התנהל רישום מסודר, והנזירות לא בדקו כלל, אם יש לילד הורים או קרובי משפחה, אלא שהדבר נעשה מתוך טשטוש מכוון של עקבות הילד. הנזירות שמסרו את הילד לאימוץ, שמרו בסוד את שם מאמציו. אחרי המלחמה, כשהגיעו הורי הילד או מישהו מקרוביו וניסו להתחקות אחר עקבותיו, סירבו הנזירות לגלות להם למי מסרו אותו. לא אחת נדרשה התערבות של השלטונות ושל בית המשפט כדי לכפות עליהן ועל המאמצים להחזיר את הילד למשפחתו.¹⁶

מקור: בוגנר נחום, בחסדי זרים, יד ושם, ירושלים, 2000, עמ' 181-179

14 כיצד מסרו הנזירות האלברטיניות בטרנופול למשפחה נוצרית תינוק יהודי לאימוץ, ראה: Kaczmarzyk, *Pomoc udzielana*, p. 16, איו"ש, JM/3636.

15 שם, עמ' 13.

16 שם, עמ' 5-6.